

Шевченко Е. М.,
здобувач

Національної академії прокуратури України

ВИКОНАННЯ УХВАЛ СУДУ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Анотація. Досліджено порядок виконання примусових заходів виховного характеру в контексті кримінальної процесуальної діяльності. Відображено відомості щодо того, як цю процедуру має бути забезпечено в реалізації згідно з міжнародними стандартами здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. Розкрито вітчизняний порядок виконання цих видів судового рішення. Проведено порівняльний аналіз у частині відповідності вітчизняного порядку виконання примусових заходів виховного характеру до вимог міжнародної спільноти. Визначено можливі шляхи покращення кримінальної процесуальної діяльності щодо виконання примусових заходів виховного характеру.

Ключові слова: кримінальний процес, примусові заходи виховного характеру, ухвала суду, міжнародні стандарти виконання, вітчизняний порядок виконання, шляхи вдосконалення.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми полягає в тому, що Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (далі – Пекінські правила) [1], вимагають, по-перше, щоб система правосуддя щодо неповнолітніх постійно вдосконалювалася (коментар п. 1.6 Пекінських правил); по-друге, у межах кожної національної юрисдикції закони, правила й положення, які стосуються безпосередньо неповнолітніх правопорушників, повинні прийматися комплексно (п. 2.3 Пекінських правил).

Незважаючи на те, що в Україні з 20.11.2012 р. діє новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), правосуддя щодо неповнолітніх, поняття чого включає й застосування примусових заходів виховного характеру (коментар до п. 17 Пекінських правил), не отримало належного вдосконалення. Причинами цього стало саме те, що піддавши реформуванню норми процесуального права в цілому, вітчизняний законодавець недостатньо врахував зміст положень матеріального права, які стосуються таких примусових заходів.

Аналіз останніх досліджень. Безперечно, процедурі кримінального провадження щодо неповнолітніх правопорушників присвячувалися наукові роботи в нашій державі. Зокрема, цим питанням займалися В.М. Бурдін, Т.О. Гончар, Т.Л. Кальченко, М.О. Карпенко, С.П. Коталейчук, Л.М. Палюх, О.О. Северин. Водночас відмітимо, що в їхніх дослідженнях відсутній безпосередній аналіз порядку виконання ухвал про застосування примусових заходів виховного характеру, зокрема з позиції його відповідності до вимог Пекінських правил.

У зв'язку із цим **метою статті** є теоретично-практичне опрацювання порядку виконання ухвал про застосування примусових заходів виховного характеру для того, щоб визначити механізм, який більшою мірою відповідав би вимогам Пекінських правил.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зокрема, спочатку відзначимо, що перелік примусових заходів виховного характеру (далі – ПЗВХ) визначений ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Щодо питання про те,

яка саме процедура виконання таких ухвал, згідно з розділом VIII КПК України, буде застосовуватися розглянемо спочатку порядок виконання ПЗВХ у вигляді «застереження», оскільки в ньому міститься багато суперечностей.

Так, відразу вкажемо, що аналізувати порядок виконання ПЗВХ у вигляді «застереження» доцільно в двох напрямках, а саме:

1) негайне виконання судового рішення (ч. ч. 2, 3 ст. 534 КПК України) – якщо дотримуватися висновку, що «застереження» здійснює суд (п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15.05.2006 р. «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру») [2];

2) звернення рішення до виконання органам та установам, на які покладається обов'язок його виконати (ч. 2 ст. 535 КПК України) – якщо вважати більш правильною думку, за якою суд не повинен виконувати власні рішення.

Отже, щодо першої можливої процедури виконання ухвали про застосування ПЗВХ у вигляді «застереження» відзначимо, що вона є дещо суперечливою. Такий висновок пов'язаний із тим, що з приводу повноважень судді безпосередньо виконувати цей примусовий захід можна навести як аргументацію можливості здійснення ним цього, так і доводи недоцільності виконання «застереження» особисто суддею.

Щодо більш детального обґрунтування такого погляду, наприклад, про те, що суддя може особисто виконати «застереження», вказує ч. 1 ст. 376 КПК України: «Головуючий у судовому засіданні повинен роз'яснити зміст рішення». Тобто, відштовхуючись від цієї норми, суддя, роз'яснюючи зміст судового рішення, одночасно може й виконати ПЗВХ у вигляді «застереження».

Щодо недоцільності виконання рішення особисто суддею відмітимо, що в разі дотримання цієї процедури нівелюється інститут оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, зокрема в частині подачі апеляційних скарг про застосування ПЗВХ. Пов'язано це з тим, що на практиці існують випадки скасування апеляційним судом ухвал суду про застосування щодо неповнолітньої особи ПЗВХ, одним із яких було «застереження». Наприклад, подібне відбувалося було в таких областях, як Львівська (справа № 465/1186/13 від 30.07.2013 р. [3]), Вінницька (справи № 206/4497/2012 від 06.03.2014 р. [4], № 129/692/13-к від 11.10.2013 р. [5]), Миколаївська (справа № 784/1880/13 від 29.05.2013 р. [6]), Одеська (справа № 785/186/13 від 13.08.2013 р. [7]).

Проте щодо ПЗВХ у вигляді «застереження» особливістю стає те, що це єдиний кримінально-правовий засіб впливу на неповнолітнього правопорушника, який має лише механізм застосування. Тобто навіть якщо апеляційний суд скасовує таку ухвалу, жодний вітчизняний нормативно-правовий акт не роз'яснює процедуру припинення ПЗВХ у вигляді «застереження».

Безпосередня реалізація суддею ПЗВХ у вигляді «застереження» спотворює також інститут «законної сили» судових

рішень. Оскільки, як вбачається зі змісту ст. 533, ч. 2 ст. 534 КПК України, будь-яке рішення суду в межах кримінального провадження стає обов'язковим лише після того, як воно набрало законної сили. Проте «застереження» суддею неповнолітнього правопорушника відбувається тоді, коли ця ухвала ще не набрала законної сили.

Продовжуючи висловлювати аргументацію щодо неможливості виконання ухвали про застосування ПЗВХ у вигляді «застереження» особисто суддею, відмітимо, що із цього приводу існують заперечення на теоретичному й практичному рівнях.

Так, наприклад, теоретичним підґрунтям недоцільності виконання цього примусового заходу безпосередньо суддею виступає думка такого дослідника ефективності кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні, як В.М. Бурдін [8, с. 79–80]. Учений стверджує, що коли суд застосовує до неповнолітнього злочинця «застереження», він просто ще раз піддає його виховному впливові в концентрованій формі, який той уже повинен був отримати протягом судового розгляду. Будь-яких додаткових негативних наслідків неповнолітній в разі застосування «застереження» не зазнає.

Щодо практичної недоцільності виконання суддею ПЗВХ у вигляді «застереження» на увагу заслуговує ухвала апеляційного суду Чернівецької області (справа № 794/220/13 від 09.07.2013 р. [9]), у якій говориться: «Суд першої інстанції в резолютивній частині вироку вказав, що неповнолітньому оголошено осуд за його дії та роз'яснено можливість настання правових наслідків у разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину. Однак у КПК України та в ст. 105 КК України вищевказані вказівки суду не передбачені, а тому вони підлягають виключенню з резолютивної частини вироку».

Проте, незважаючи на викладену аргументацію, ми дотримуємося позиції, згідно з якою за судом усе ж доцільно залишити обов'язок безпосередньо роз'яснювати неповнолітньому неприпустимість вчинення протиправних дій у подальшому. Тобто особисто виконувати ПЗВХ у вигляді «застереження».

Така позиція аргументується тим, що, по-перше, механізм здійснення цього вже передбачено в КПК України, зокрема, як вказувалося, через роз'яснення судового рішення (ч. 1 ст. 376 КПК України), що вважатиметься негайним виконанням судового рішення (ч. ч. 1, 2 ст. 534 КПК України). По-друге, застосування «застереження» безпосередньо суддею під час проголошення судового рішення, навіть у випадку подальшого можливого скасування цієї ухвали апеляційною інстанцією (п. 4 ч. 1 ст. 407, ч. 3 ст. 409 КПК України), не порушує жодного права неповнолітнього, крім цього, не створює будь-яких негативних наслідків для нього.

Зокрема, як показує судова статистика за 2013 р., протягом звітного періоду «застереження» обиралося лише щодо 23 неповнолітніх осіб [10].

Однак відмітимо, що за паралельного опрацювання за цей період практики розгляду апеляційних скарг на рішення суду, за якими до неповнолітніх застосовувався ПЗВХ у вигляді «застереження», встановлено, що такий примусовий захід не є предметом розгляду взагалі. Про це вказує аналіз 20 ухвал апеляційних судів у таких областях, як Вінницька (справа № 206/4497/2012 від 06.03.2014 р. [11], № 129/692/13-к від 11.10.2013 р. [12]), Волинська (справа № 161/15418/13-к від 20.11.2013 р. [13], № 161/15927/13-к від 12.02.2014 р. [14]), № 160/1042/13-к від 06.03.2014 р. [15]), Закарпатська (справа № 303/410/13-к від 06.08.2013 р. [16]), Львівська (справа № 465/1186/13 від 30.07.2013 р. [17], № 452/294/13-к від 04.06.2013 р. [18]), Миколаївська (справа № 784/3120/13 від 14.11.2013 р. [19], № 784/1880/13 від 29.05.2013 р. [20],

№ 784/1881/13 від 21.05.2013 р. [21]), Одеська (справа № 11-кп/785/186/13 від 13.08.2013 р. [22], № 504/4706/13-к від 29.04.2014 р. [23]), Полтавська (справа № 545/2377/13-к від 17.04.2014 р. [24]), Сумська (справа № 1-82/12 від 22.11.2012 р. [25]), Хмельницька (справа № 220/2949/2012 від 08.02.2013 р. [26], № 680/277/13-к від 13.06.2013 р. [27]), Чернівецька (справа № 794/220/13 від 09.07.2013 р. [28]), Чернігівська (справа № 742/3816/13-к від 20.12.2013 р. [29]). Адже жодна із цих справ не стосувалася ПЗВХ у вигляді «застереження», оскільки оскаржувався або ПЗВХ, що був застосований одночасно із «застереженням», або сам факт застосування ПЗВХ.

Однак насамкінець хотілося б відзначити про те, що виконання ухвали про застосування ПЗВХ у вигляді «застереження» може мати ще й процедуру звернення такого рішення до виконання (ч. 2 ст. 535 КПК України), зокрема кримінальної міліції у справах дітей, службі у справах дітей.

Такий висновок обґрунтовується тим, що в ч. 2 ст. 535 КПК України відмічено: «Суд разом зі своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення».

Водночас проведення роз'яснювальної (профілактичної) роботи щодо попередження злочинності серед неповнолітніх осіб передбачено як прямий обов'язок для кримінальної міліції у справах дітей (п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення кримінальної міліції у справах дітей» [30]); районних, міських, районних у містах служб у справах дітей (ст. 4 Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [31]).

Висновки. Таким чином, для досягнення мети застосування ПЗВХ, у цьому випадку «застереження», доцільно, по-перше, щоб суддя, відповідно до ч. 1 ст. 376, ч. 2 ст. 534 КПК України, особисто та негайно виконував такий примусовий захід. По-друге, після цього, відповідно вже до ч. 2 ст. 535 КПК України, звертав таку ухвалу до виконання кримінальної міліції в справах дітей і службі у справах дітей – для продовження ними проведення роз'яснювальної роботи з неповнолітнім правопорушником щодо неприпустимості вчинення протиправних дій у подальшому. Адже, як показало проведене дослідження, обидва порядки виконання такої ухвали знаходять своє підтвердження.

Література:

1. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) : приняты Организацией Объединенных Наций 29.11.1985 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15.05.2006 р. «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/623809DCB56E022B C2256C95003CF7EA?OpenDocument&Start=1&Count=300>.
3. Ухвала Апеляційного суду Львівської області в справі № 465/1186/13 від 30.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32732929>.
4. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області в справі № 206/4497/2012 від 06.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37540839>.
5. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області в справі № 129/692/13-к від 11.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34054774>.
6. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області в справі № 784/1880/13 від 29.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31460957>.
7. Ухвала Апеляційного суду Одеської області в справі № 785/186/13 від 13.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32955936>.

8. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.М. Бурдін. – Львів, 2001. – 225 с.
9. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області в справі № 794/220/13 від 09.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32294734>.
10. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства (Форма 1). Розділ 8 «Розгляд справ про застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/5533iuroiopo.
11. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області в справі № 206/4497/2012 від 06.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37540839>.
12. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області в справі № 129/692/13-к від 11.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34054774>.
13. Ухвала Апеляційного суду Волинської області в справі № 161/15418/13-к від 20.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35354377>.
14. Ухвала Апеляційного суду Волинської області в справі № 161/15927/13-к від 12.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37148944>.
15. Ухвала Апеляційного суду Волинської області в справі № 160/1042/13-к від 06.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37512675>.
16. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області в справі № 303/410/13-к від 06.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33008969>.
17. Ухвала Апеляційного суду Львівської області в справі № 465/1186/13 від 30.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32732929>.
18. Ухвала Апеляційного суду Львівської області в справі № 452/294/13-к від 04.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31694329>.
19. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області в справі № 784/3120/13 від 14.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35213431>.
20. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області в справі № 784/1880/13 від 29.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31460957>.
21. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області в справі № 784/1881/13 від 21.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31300793>.
22. Ухвала Апеляційного суду Одеської області в справі № 11-кп/785/186/13 від 13.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32955936>.
23. Ухвала Апеляційного суду Одеської області в справі № 504/4706/13-к від 29.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38534824>.
24. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області в справі № 545/2377/13-к від 17.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38342662>.
25. Ухвала Апеляційного суду Сумської області в справі № 1-82/12 від 22.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28502199>.
26. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області в справі № 220/2949/2012 від 08.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29279983>.
27. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області в справі № 680/277/13-к від 13.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31816671>.
28. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області в справі № 794/220/13 від 09.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32294734>.
29. Ухвала Апеляційного суду Чернігівської області в справі № 742/3816/13-к від 20.12.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36236589>.
30. Постанова Кабінету Міністрів України № 502 від 08.07.1995 р. «Про створення кримінальної міліції у справах дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/502-95-%D0%BF>.
31. Закон України № 20/95-ВР від 24.01.1995 р. «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80/print1330414323888374>.

Шевченко Э. В. Исполнение решений суда о применении принудительных мер воспитательного характера: теория и практика

Аннотация. Исследован порядок исполнения принудительных мер воспитательного характера в контексте уголовной процессуальной деятельности. Отображены сведения относительно того, как эта процедура должна быть обеспечена в реализации согласно международным стандартам правосудия в отношении несовершеннолетних. Раскрыт отечественный порядок исполнения этих видов судебного решения. Проведен сравнительный анализ в части соответствия отечественного порядка исполнения принудительных мер воспитательного характера требованиям международного сообщества. Определены возможные пути улучшения уголовной процессуальной деятельности по исполнению принудительных мер воспитательного характера.

Ключевые слова: уголовный процесс, принудительные меры воспитательного характера, постановление суда, международные стандарты исполнения, отечественный порядок выполнения, пути совершенствования.

Shevchenko E. Compulsory educational measures enforcement via court rulings: theory and practice

Summary. The procedure of compulsory educational measures enforcement from the perspective of criminal procedural activity is researched. The data concerning the realization provision of the current process in accordance with the international minors' justice standards is represented in the article. The procedure of enforcement of such courts' decisions in Ukraine is revealed. The comparative study of educational measures enforcement on minors is conducted in respect to its compliance with the requirements of the international community. The possible improving methods of criminal procedural activity concerning compulsory educational measures enforcement are specified as well.

Key words: criminal process, compulsory educational measures, court's ruling, international enforcement standards, enforcement order in Ukraine, improving methods.